

УДК 560

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-1-9>**Роман КРИВОХИЖА,***orcid.org/0009-0000-3244-1415**аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків**Київського національного університету імені Тараса Шевченка**(Київ, Україна) rkrivohiza930@gmail.com*

ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ОБЛОГИ СМІРНИ ЕМІРОМ ТИМУРОМ В 1402 РОЦІ

В даному дослідженні розглядається політичний аспект облоги Смірни центральноазійським еміром Тимуром у 1402 р. – її передумови, дипломатичні переговори, наслідки. Автор розглядає інтереси залучених до облоги сторін (європейські держави, Османська імперія, Єгипет, держава Тимуридів, орден госпітальєрів), використовуючи широке коло джерел (візантійські, османські, італійські, перські, арабські, іспанські), та досліджує політичні наслідки захоплення Смірни для зазначених сторін. Зокрема, розглядаються політичні мотиви еміра Тимура, котрі спонукали його почати облогу Смірни (прагнення здобути військову здобич, намір встановити васальну залежність міста від Тимуридів, захоплення важливого морського порту, тощо), оцінюється джерельна аргументованість кожного з таких мотивів. Окремо було вивчено місце облоги Смірни в концепції ймовірного західного походу Тимура. Автор дослідив наявні джерельні свідчення про етнічний та чисельний склад рицарського гарнізону Смірни, інформацію про їх командирів та дипломатичні кроки ордену госпітальєрів щодо спроби викликати підкріплення з Європи. Здійснюється короткий огляд історії перебування ордену госпітальєрів в Смірни. Також були вивчені політичні зв'язки облоги Смірни з подіями Столітньої війни, папською схизмою, торговими відносинами в регіоні Егейського моря, османськими амбіціями щодо Константинополя, політикою Мартіна I Арагонського, планами європейських монархів створити анти-османський союз. Окремлене питання не мало комплексного висвітлення в історіографії, попри значущість цієї проблематики для політичної історії світу XV ст. В ході дослідження було з'ясовано, що захоплення Смірни є успішною та помітною військово-політичною акцією еміра Тимура в контексті його походу до Малої Азії, що призвела до послаблення ордену госпітальєрів в регіоні Егейського моря.

Ключові слова: Історія Сходу, Мала Азія, Тимуриди, Османська імперія, XV ст., Смірна.

Roman KRYVOKHYZHA,*orcid.org/0009-0000-3244-1415**PhD student at the Department of Ancient and Middle Ages History**Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) rkrivohiza930@gmail.com*

POLITICAL REASONS AND CONSEQUENCES OF THE SIEGE OF SMYRNA BY EMIR TIMUR IN 1402

This study examines the political aspect of the siege of Smyrna by the Central Asian emir Timur in 1402 – its prerequisites, diplomatic negotiations, consequences. The author examines the interests of the parties involved in the siege (European states, Ottoman Empire, Egypt, Timurid state, Order of Hospitallers), using a wide range of sources (Byzantine, Ottoman, Italian, Persian, Arab, Spanish), and examines the political consequences of the capture of Smyrna for the specified parties. In particular, the political motives of Emir Timur, which prompted him to start the siege of Smyrna, are considered (the desire to obtain war booty, the intention to establish a vassal dependence of the city on the Timurids, the capture of an important seaport, etc.), the source argumentation of each of these motives is evaluated. Separately, the place of the siege of Smyrna in the concept of Timur's probable western campaign was studied. The author researched the available source evidence about the ethnic and numerical composition of the knightly garrison of Smyrna, information about their commanders and diplomatic steps of the Hospitaller Order regarding the attempt to call for reinforcements from Europe. A brief overview of the history of the stay of the Order of Hospitallers in Smyrna is being carried out. The political connection trade relations in the Aegean Sea region, Ottoman ambitions for Constantinople, the policy of Martin I of Aragon, and s of the siege of Smyrna with the events of the Hundred Years' War, the papal schism, the plans of European monarchs to create an anti-Ottoman alliance were also studied. The outlined issue did not have a comprehensive coverage in historiography, despite the importance of this issue for the political history of the world of the 15th century. In the course of the study, it was found that the capture of Smyrna is a successful and notable military-political action of Emir Timur in the context of his campaign to Asia Minor, which led to the weakening of the order of Hospitallers in the Aegean Sea region.

Key words: History of the East, Asia Minor, Timurids, Ottoman Empire, XV century, Smyrna.

Постановка проблеми. Історія облоги міста Смірна може бути досліджувана в контексті військових дій, економіки, дипломатії, або ж – в якості однієї з подій кампанії еміра Тимура проти османів (1402 р.). Однак, факт зіткнення центральноазійських військ з європейськими рицарями, що обороняли Смірну, наявність османського та візантійського факторів і політична ситуація в тогочасній Європі спричиняють нашу цікавість щодо політичного аспекту захоплення Тимуром Смірни. Вказана проблематика з акцентом на політичну складову є мало вивченою, що й зумовлює наукову новизну даної роботи.

Метою даного дослідження є встановлення політичних мотивів центральноазійського еміра, котрими він керувався при реалізації облоги Смірни, чи спростувати існування подібних мотивів, а також – дослідити політичні наслідки взяття Смірни (створення нових політичних союзів, розширення та посилення певних держав, поживлення чи послаблення дипломатичних відносин західних держав з імперією Тимуридів, тощо). Для досягнення поставленої мети планується виконання наступних завдань: 1) Дослідити політичні причини початку облоги Смірни військами Тимура; 2) Охарактеризувати політичні процеси, які стосувались подій в Смірни (європейські, турецькі, центральноазійські, тощо); 3) Визначити політичні наслідки захоплення Смірни.

Аналіз досліджень. Історіографія зазначеного питання включає роботи дослідників, здебільшого присвячених більш широкій проблематиці. Зокрема, праця М. Александреску-Дерска «Кампанія Тамерлана в Анатолії» (1944 р.) проливає світло на бойові дії Тимура проти османів, щодо облоги Смірни наведений лише короткий опис (Alexandrescu, 1942: 87–92). П. Джексон в «Монголи та Захід: 1221–1410» розглядає політичні відносини Тимура та західних держав, Смірна згадується лише в контексті (Jackson, 2018: 244). Дослідник історії рицарства, А. Латрел, в праці «Джерела турецької історії в архівах ордену госпітальєрів Родоса» (2008 р.) приділяє увагу деяким політичним процесам, що мали місце при облозі Смірни, та описує наслідки для політичної історії світу. Проте, автор практично не розглядає інтереси еміра Тимура, фокусуючись на відносинах європейців, візантійців та османів (Luttrell, 2008: 51–56). А. Кноблер в статті «Становлення Тимура та реакція західної дипломатії, 1390–1405 pp.» (1995 р.) згадує про облогу Смірни, коротко описує її значення для подальшого розвитку відносин між Тимуридами та європейськими державами, але автора більше цікавлять загальні

наслідки кампанії Тимура 1402 р. (Knobler, 1995: 346). Тобто, історіографія політичних відносин в регіоні Егейського моря (поч. XV ст.) має «білі плями», котрі ми маємо змогу опрацювати в рамках даної статті, комплексно розглянувши політичний аспект облоги Смірни 1402 року.

Наявні писемні джерела відображають точку зору всіх основних учасників політичного процесу навколо облоги Смірни. Інтереси рицарів-госпітальєрів викладені в «Історії релігії, ордену госпітальєрів св. Іоана в Єрусалимі» (початок 17 ст.), за авторством Джакомо Босіо – члена ордену, що мав доступ до архівних документів та розробив своєрідний загальний літопис вказаної організації. Офіційна позиція Тимуридів зазначена в хроніках «Зафар-наме» Ш. Йазді (перша третина XV ст.) та «Сад чистоти щодо життя пророків, царів та халіфів» Мірхонда (кінець XV ст.), виконані за наказом нащадків еміра Тимура. В «Щоденнику подорожі до двору Тимура» містяться свідчення посла Кастилії, Р. Клавіхо, який в 1403 році здійснив подорож до імперії Тимура та мав можливість поспілкуватися з госпітальєрами Родоса. Візантійське бачення подій в Смірни описане в XV ст. хроністами Дукою («Хроніки») та Л. Халкоконділом («Історії»). Османський історик Мустафа Алі Геліболулу в праці «Сенс подій» (кінець XVI ст.) також наводить опис облоги Смірни, користуючись наявними в нього турецькими історичними джерелами щодо війни в Анатолії в 1402 році. Серед венеційських джерел можемо виокремити «Тревізійську хроніку» Редузіо де Куеро (початок XV ст.). Генуезький релігійний діяч та історик, А. Джустинані, в 1530-их роках завершив роботу над «Генуезькими хроніками», які також містять інформацію про цікаві нам події. Сирієць Ібн Арабшах в праці «Дива долі Тимура» (1435 р.) описав облогу Смірни, дана хроніка є корисним джерелом щодо військово-політичної діяльності Тимура, котрій Арабшах надає негативні оцінки. Таким чином, наявна джерельна база є достатньою, аби дослідити окреслену вище проблематику з урахуванням різнопланових джерел.

Виклад основного матеріалу: Аналіз політичної ситуації навколо облоги Смірни 1402 р. варто почати зі стислого огляду передумов. Впродовж XIV ст. рицарі-госпітальєри почали закріплюватися на островах Егейського моря. Зокрема, в 1306–1309 роках вони заволоділи Родосом, де побудували фортифікаційні укріплення та планували відслідковувати загрози для Європи, котрі могли існувати в регіоні. Вже в першій половині XIV ст. Егейське море стало ареною зіткнень госпітальєрів та турків, вихідців з численних бейліків

Малої Азії (Luttrell, 2008: 36–38). В рамках протистояння туркам, рицарі згаданого ордену приймали участь в захопленні Смірни в 1344 р. (узбережжя Егейського моря, сучасна Туреччина), де нібито була організована база для турецьких морських нападів на поселення християн. З 1374 р. Смірна була передана госпітальєрам за розпорядженням Папи Римського, де мала зберігатись їх військова присутність (Luttrell, 2008: 41–42). Перебування рицарів в Смірні впродовж 1374–1402 рр. було ускладнене багатьма факторами: проблеми з надходженням фінансів від папської влади через початок в 1378 році схизми (паралельно Папа та Анти-Папа діяли в Римі та Франції); наслідки землетрусу 1390 р., коли укріплення рицарів зазнали пошкодження; посилення в 1389 р. османського султана Баязида I, котрий успішно боровся з незалежними бейліками та домогся значної консолідації в Малій Азії. Відносини госпітальєрів з османами були неоднозначними: вони ворогували та одночасно мали певні торгові відносини. В 1390-их роках рицарі часто брали участь в анти-османських акціях європейських держав та, разом з цим, залежали від поставок продовольства з території Анатолії (в 1399 р. Баязид I заборонив продаж зерна госпітальєрам до Родоса та інших їх володінь). Також, рицарі Смірни готувалися безпосередньо зіткнутися з османами, оскільки підконтрольне їм місто було зручним портом та могло знадобитися Баязиду I для його завоювань в Європі (Luttrell, 2008: 42–44).

В лютому 1402 р. центральноазійський емір Тимур активізував військову діяльність на кордонах з Османською імперією. Султан Баязид I, що займався блокадою Константинополя, вимушений був реагувати і відволікатись на нову загрозу. Влітку війська Тимура та османів зустрілись в битві при Анкарі, яка завершилась розгромом Баязида I. Загони армії Тимура рушили в рейд по Анатолії, з метою порушити економічні спроможності османів та ліквідувати централізовану владу султана (Alexandrescu, 1942: 54–86). Як зазначає Ібн Арабшах, під стінами Смірни Тимур опинився в грудні 1402 року (Ibn Arabshah, 1936: 192–193).

Які політичні міркування спіткали Тимура почати облогу Смірни? Пропонуємо розглянути основні мотиви, що фігурують в джерелах та історіографії.

Венеційське джерело фіксує невдоволення Тимуром, спричинене успішною евакуацією частини османів до Європи. Емір звинуватив у цьому каталонців, генуезців, венеціанців та греків, котрі надали туркам свої кораблі. Подібна нелогічна поведінка християн дивувала Тимура, адже євро-

пейці з незрозумілих йому причин допомагали власним ворогам. Тому, емір вирішив помститися християнам за перехід на сторону османів та взяв в облогу Смірну. Він також зазначив, що планував би напад на рицарів Родоса ще раніше, коли б знав про підступність європейців (Redusiis, 1731: 801).

Примітно, що візантійці згадують про ситуацію, коли Тимур вимагав від імператора Константинополя підготувати флот для висадки центральноазійських військ в Європі і віддати його в розпорядження Тимура (Chalkokondyles, 2014: 263). Тобто, амбіції еміра щодо подальшого просування в напрямку Греції не були успішними, що могло викликати цілком зрозуміле його невдоволення.

Однак, мотив помсти є сумнівним, оскільки суперечить стратегії Тимура щодо Малої Азії. Емір прагнув ослабити османів, шляхом відновлення незалежності анатолійських бейліків як опозиції османській владі. Для чого йому, в такому випадку, руйнувати Смірну, котра могла б слугувати противагою посиленню османів? Якщо ж Тимур бажав вступити в конфронтацію з госпітальєрами, то як він планував без флоту атакувати Родос (одну з головних цитаделей рицарів даного ордену)? Відповідей на ці питання історіографія поки що не дала, тому версію щодо помсти християнам мусимо відкинути.

З придворних хронік Тимуридів розуміємо, що емір мав досить схематичне уявлення про політичну ситуацію в Європі. В «Зафар-наме» рицарів Смірни називають «іфранджами» або «франками», попри строкатий етнічний склад ордену. Тимуру доповіли про існування Смірни (Ізміру) лише в ході кампанії проти османів. Щоправда, емір був проінформований про важливе значення Смірни для «франків», адже туди прибувають люди з різних регіонів, залишаючи там грошові внески та пожертви. В тексті джерела зазначено, що Смірна не є володінням того чи іншого правителя та нікому не платить податків, а самі «франки» Смірни є, по суті, розбійниками (Yazdi, 1887: 469). Тобто автор придворної хроніки Тимуридів в такий спосіб пояснює, чому Смірна є законною ціллю для нападу.

Інший придворний автор, Мірхонд, також стверджує, що причиною облоги Смірни стала розбійницька діяльність тамтешніх рицарів, котрі переслідують мусульман (Mir Khwand, 1558: л. 120а). Османське джерело фіксує, що для Тимура це місто було небезпечним форпостом, що мусить бути взятий під контроль (Ali Efendi, 2024: 357).

Хроніст Дука підтверджує певну спонтанність облоги Тимуром Смірни, це була лише чергова

подія в контексті походу проти османів. Емір не розробляв стратегічних планів, в яких би відводилося важливе місце морського порту цього міста, акцент робився на виконанні локальних завдань – нейтралізація ключових населених пунктів регіону та здобуття військової здобичі (Doukas, 1975: 97).

Важливо зазначити, що подібні випадки зіткнення інтересів Тимура та європейців вже відбувалися в рамках кампанії 1402 року. Зокрема, місто Галата (Пера), що було передмістям Константинополя та знаходилося під контролем генуезців, погодилось виплатити Тимуру щось на зразок «податку пощади» і жодного продовження ескалації не трапилося (Stella, 1730: 1195). Інше джерело акцентує увагу на збройному тиску, з допомогою якого емір прагнув зробити італійців більш вірними союзниками, облога Галати проходила під його особистим контролем (Giustiniani, 1537: 166–167). Участь Тимура в тому чи іншому епізоді кампанії 1402 року має свідчити, на нашу думку, про важливість такої події для стратегічного плану здійснюваного еміром походу.

Рицарі Смірни, як представники ордену госпітальєрів, мали незначну кількість достовірної інформації про Тимуридів. Навіть в кінці XVI ст., коли публікувалася хроніка Босіо (присвячена історії ордену), автор вважав Тимура «царем скіфів» (Bosio, 1611: 153). Причини виводу армії еміра з території Малої Азії також зафіксовані досить неточно, в тексті згадується «індійське військо», що атакувало імперію Тимуридів та відволікло Тимура, котрий змушений був рушити йому назустріч (Bosio, 1611: 155). Перські літописи оцінюють саме завершення війни еміра проти османів виправданим, оскільки Тимур виконав свої завдання та більше не мав потреби перебувати в Малій Азії. Якщо ж Босіо мав на увазі індійський похід Тимура, то помилився з хронологією – вказана подія відбулась близько 1398 року, раніше ніж вторгнення до володінь османів. Проте, в хроніці ордену є цінні свідчення щодо підготовки рицарів Смірни до ймовірного нападу Тимура чи османських загонів. Згадується, що магістр ордену наказав відправити в Смірну підкріплення, що було мірою перестороги в умовах політичної невизначеності: військові акції османів, здавалося, пішли на спад, а наміри Тимура залишалися невідомими для госпітальєрів (Bosio, 1611: 154).

Джерело вказує імена деяких членів ордену госпітальєрів, які рушили до Смірни разом зі згаданим підкріпленням. Фактичним організатором всієї фінансової частини був рицар Домінік Германський, впливова постать в ієрархії ордену – очільник командаторії в Неаполі (важливий пункт

для ведення бойових дій проти османів), Фініке на Кіпрі та ряду менших італійських територій. Цій людині було доручено взяти на Кіпрі позику в 2000 флоринів та спорядити за вказані кошти галеру з рицарями та рядовими бійцями ордену (поміщала в себе близько 300 чоловік, як максимум). Галерою управляв адмірал Б. Панцато, пріор Барлетти в Південній Італії (очільник місцевої общини госпітальєрів), що успішно доставив війська до Смірни і брав участь у фортифікаційних роботах задля укріплення оборонних можливостей міста. Однак, Панцато не став свідком облоги Смірни, оскільки повернувся до Родосу за певний час до підходу сил Тимура (Bosio, 1594: 111).

В історіографії є дослідження писемних джерел ордену госпітальєрів, з яких ми можемо дізнатися про ще одну персоналію – капітана Смірни, Іньйо де Альфаро, котрий за наявною хронологією (з точністю до місяця) мав бути причетним до оборони міста, обложеного Тимуром. Істориками зафіксовані звітні повідомлення, в яких магістр ордену наказує виплатити вказаній особі плату за службу. Альфаро також займав посаду драп'є (відповідальний за постачання рицарям одягу, тощо) (Sarnowsky, 1992: 89).

Завершуючи огляд причин початку облоги Смірни, маємо згадати концепцію М. Александреску-Дерска, згідно якої Тимур замислив цю подію для підняття свого авторитету в мусульманському світі. Авторка вважає, що емір побоювався негативної реакції мусульман через його напад на мусульманську Османську імперію. Тому, центральноазійський правитель оголосив священну війну проти християн (рицарів Смірни), аби заробити певний «політичний капітал» та завоювати відповідну репутацію (Alexandrescu, 1942: 87). Мусимо погодитися, що похід Тимура проти госпітальєрів супроводжувався пропагандою. Емір стверджував, що він робить гарну справу, послаблюючи ворогів мусульманського світу. Джерело наводить епізод, де Тимур вихваляється перед султаном Баязидом I могутністю своєї армії, котра є спроможною захопити Смірну. Також емір підкреслював неспроможність османів взяти Смірну під контроль (кілька османських султанів намагалися досягнути цього, але зазнали поразок). Тобто, Тимуриди навіть зробили османам корисну послугу – подолали їх ворогів (Redusiis, 1731: 801). Однак, більшість військових кампаній Тимура з 1370-го по 1402-ий рік була спрямована проти мусульманських держав, навіть придворні хроніки Тимуридів не фіксують значної стурбованості еміра через свою репутацію – привід завжди знаходився (Yazdi, 1887: 101–159).

Політичні процеси, котрі відбувалися в ході облоги Смірни, є маловивченими через уривчастість та складність трактування джерельної інформації. Окрім того, облога міста тривала близько двох тижнів, що унеможливлювало швидке реагування зацікавлених сторін (новини зі Смірни до Західної Європи, Центральної Азії, Єгипту доходили із запізненням) (Ibn Arabshah, 1936: 198).

Облога Смірни почалася з підходу до міста центральноазійських сил та ультиматуму Тимура, котрий включав в себе прийняття ісламу обложеними або ж визнання ними зверхності еміра. Вимоги були відкинуті і армія Тимура перейшла до підготовки необхідних технічних заходів, аби належним чином ослабити фортецю Смірни та взяти її штурмом (Mir Khwand, 1558: л. 120а). Наразі, ми не можемо точно вказати ім'я людини, котра вела переговори з боку госпітальєрів. Також ми не знаємо причину подібного спротиву, який чинили рицарі. Одне з можливих пояснень – погана поінформованість ордену щодо методів Тимура.

Орден госпітальєрів комплектувався рицарями з різних держав Європи, в яких діяли осередки ордену. Зокрема, в звітних записах госпітальєрів за лютий 1402 року вказано, що магістр ордену наказує посилити гарнізони середземноморських фортець (Родос, Смірна, тощо) рицарями з Франції, Арагону, Кастилії, Англії, Священної Римської імперії та Богемії. В пропорційному відношенні, найбільш чисельним в цьому випадку було французьке представництво (вихідці з Франції та її васальних герцогств) (Sarnowsky, 1992: 90). Вище вже було сказано, що залучалися також рицарі з Італії.

Опинившись в облозі, госпітальєри Смірни відправили послів з проханням про допомогу. «Зафар-наме» наводить перелік міст, до яких звернулися обложені. Серед перелічених назв населених пунктів є такі, що піддаються ідентифікації (Верона, Рум, Галата, Афіни, Верден), а також – незрозумілі топоніми, які потрібно уточнювати. До другої категорії відносяться: Салун (вірогідно – Салоніки), Чінджіл (схожі назви населених пунктів траплялись в Італії та Османській імперії), Сірудамлі (ймовірно, грецьке чи балканське місто), Самдук (може мати відношення до Сербії), Амрур (невідоме походження), Дараклу (допускаємо пов'язаність цього топоніму з Валахією) (Yazdi, 1887: 471). Враховуючи стрімкий та результативний характер облоги, підмога зі згаданих регіонів не могла встигнути подолати шлях до Малої Азії, аби спробувати запобігти захопленню Смірни.

Примітно, що працювала розвідка Тимура: емірові доповіли про приблизну ситуацію з настроями в гарнізоні Смірни, спроби госпітальєрів запросити підкріплення та інші важливі подробиці, необхідні для політичних маневрів (Yazdi, с. 471–472). Додаткові свідчення було зручно отримувати від полонених османів, котрі володіли обстановкою та могли описати стан відносин між султаном та рицарями Смірни. В тому числі, Тимур особисто розмовляв з Баязидом I, котрий поділився досвідом штурмів даної фортеці (Redusiis, 1731: 801). Інформація про пересування відступаючих османських загонів (регіональна обстановка) були відомими Тимуру значно краще, ніж обложеним рицарям Смірни (Yazdi, 1887: 469–473).

Напередодні та в період облоги Смірни велась дипломатична робота зі сторони обложених та Тимура. Госпітальєри прагнули донести до європейських держав відомості про напад центральноазійських військ та домогтися політичної консолідації християнського світу (Арагону, Кастилії, Франції, Венеції, Генуї, тощо), в рамках якої планувалося спільно виступити проти Тимура. Окремо стояло питання допомоги папства, котрому орден підкорявся. Однак, за вже згаданих причин, європейські правителі не встигли вчасно дізнатися про облогу Смірни (Knobler, 1995: 341–349).

Тимур, в свою чергу, намагався просувати свої інтереси з допомоги архієпископа Султанії (ймовірно – Іоан III), що мав відношення до Папи Римського (на той час перебував в Римі та знаходився в конфлікті з анти-папою). Восени 1402 р., архієпископ дістався Італії та провів зустрічі з представниками Генуї, Венеції та Мілану, прагнучи здобути певні політичні привілеї для Тимура, оскільки релігійна діяльність Іоана III проходила на підконтрольній емірові території і залежала від рішень центральноазійського правителя. Зустрічі з італійцями виявилися невдалими, адже Венеція та Генуя вже зазнавали раніше фінансових збитків через військові кампанії Тимура поблизу Азовського та Чорного морів в 1395 р., а отже – були негативно налаштовані щодо співпраці з ним та мали деякі побоювання за свій вплив на узбережжі Егейського моря. Зазначимо, що переговори госпітальєрів з папською владою не були значно вдалишими, християнська Європа переживала Схизму та не могла скоординовано реагувати на подібні політичні явища (Вауо, 2023: 25–26).

Військова діяльність Тимура в Малій Азії не отримала продовження – емір не рушив на Балкани. Після падіння Смірни він провів переговори з правителями островів Лесбоса та Хіоса, котрі

висловили свою повагу, вручили подарунки та запевнили Тимура у відданості. Враховуючи територіальну близькість своїх володінь до Смірни, згадані правителі прагнули убезпечити себе від можливих нападів центральноазійських військ. Примітно, що Лесбос та Хіос були фактичною зоною впливу Генуї, хоча й вважалися номінальними землями Візантії (Doukas, 1975: 98–99). Невдовзі після успішного завершення облоги Смірни Тимур повернувся до Центральної Азії та вже не повертався до військових кампаній на Заході (Chalkokondyles, 2014: 265–273).

Чому Тимур не прагнув розвивати успіх на території Європи? Можемо допустити, що проблема флоту не була надто складною, адже флот можна побудувати чи взяти у союзників. Справжня проблема, на нашу думку, криється у відсутності подібних союзників у Тимура. Переправлятися на європейський континент з Малої Азії без підтримки візантійців, італійців чи іспанців – ризикована справа. Егейське море, станом на початок XV ст., було місцем активного піратства (наприклад, каталонського), корсари навіть діяли в інтересах своїх держав та підтримувати їх торгівлю політику (Vann, 2013: 251–261). Тож, за сукупністю перелічених факторів Тимур не мав зручної нагоди для вторгнення в Європу через Егейське море. Тому, Смірна не відігравала для еміра значення важливого порту, як бази для майбутнього нападу. Проте, як ми вже вказали вище, Тимур суттєво розширив своє розуміння політичних процесів в Європі, коли готував та здійснював облогу Смірни.

Політичні наслідки для ордену госпітальєрів полягали в тому, що рицарі втратили цінний форпост в Малій Азії та відступили ближче до Родоса. Здатність госпітальєрів стримувати османів була суттєво ослаблена, оскільки рицарів практично витиснули з Анатолії. Внаслідок штурму, фортеця Смірни була зруйнована, а її захисники – вбиті. Цікаво, що джерело згадує про надто пізнє прибуття підкріплень з Європи, які досягнули портової бухти Смірни вже після завершення бойових дій та не змогли допомогти рицарям (Yazdi, 1887: 472–474).

Вже в 1403 році до Родосу прибула кастильська делегація на чолі з Р. Клавіхо, котрий прямував на зустріч з Тимуром. В своєму щоденнику посол згадує, як зупинявся на Родосі, повідомляв тамтешнім госпітальєрам про свої наміри вести переговори з еміром та знайшов підтримку ордену щодо цього. Рицарі допомогли йому з кораблями, надали відпочинок та порадили місця, де слід шукати Тимура (місцезнаходження Тимура на той

момент не було відоме для кастильської делегації). Джерельні свідчення справляють таке враження, ніби госпітальєри не надавали категорично негативного значення подіям облоги Смірни та не вважали Тимура своїм ворогом. Більше того, вони вже переключились на бойові дії в Леванті (Clavijo, 1928: 42–44).

Клавіхо також говорить про місто, яке за описами підходить до тодішньої Смірни. Посол стверджує, що воно було обложене особисто Тимуром та знищене ним. В такий спосіб автор підтверджує, що присутності європейців поблизу Егейського моря не фіксувалося, а Смірна знелюдніла (Clavijo, 1928: 47).

Захоплення Смірни вплинуло на хід деяких політичних процесів в Малій Азії. Зокрема, османська влада отримала більше можливостей для відновлення централізованого управління в імперії, адже стало менше чинників військово-політичного тиску. Орден територіально відступив та допустив сприятливі умови для майбутнього османського просування в регіоні Егейського моря (вже через 130 років буде підкорений Родос). Послаблення госпітальєрів закономірно призвело до послаблення Візантії, що координувала з орденом свої зусилля, спрямовані на боротьбу проти османів. Відсутність ворожої, майже неприступної фортеці в Малій Азії, котра раніше викликала багато проблем, дозволила османським султанам сфокусуватись на інших питаннях (приборкання самостійних бейліків, посиленню експансії в Європу та захоплення Константинополя) (Ali Efendi, 2024: 357).

Найбільш активну позицію щодо подій в Смірни, на наш погляд, займав король Арагону, Мартін I. Він позиціонував себе як борець за християнство, організатор хрестових походів проти мусульманських держав Північної Африки, прихильник інтересів анти-папи в Авіньйоні, тощо. Дізнавшись про облогу Смірни, Мартін I почав закликати анти-папу до проголошення хрестового походу проти Тимура. З однієї сторони, Арагон мав власне широке представництво в ордені госпітальєрів і підтримка рицарів обложеної Смірни була для нього питанням престижу. З іншої сторони, ми вже згадували про економічну зацікавленість арагонців в Егейському морі. Аналізуючи ці фактори, ми розуміємо можливі політичні мотиви Мартіна I в описаній ситуації з облогою Смірни (Knobler, 1995: 343–347).

Мамлюки Єгипту також слідували за ходом облоги Смірни. Їх відносини з державою Тимура були ворожими: в 1401 році емір здійснив похід до Леванту та витіснив звідти єгипетську адміні-

страцію. Між мамлюками та Тимуридами йшла боротьба за вплив на Хіджаз, аби мати авторитет в мусульманському світі (Dekkiche, 2015: 247–269). Підкреслимо, що мамлюки ворогували й з орденом госпітальєрів, конфлікт стосувався судноплавства в Егейському морі. Мамлюцькі торгові кораблі тут атакувались рицарями, мамлюки намагались захопити Смірну, йшли взаємні спроби перешкодити торгівлі один одного. Тобто, руйнування Тимуром Смірни було дуже вигідним для мамлюків, які тепер могли активніше діяти в Середземному та Егейському морях. Безпекова ситуація для єгипетських кораблів нормалізувалась. З новою силою продовжилися бої в Леванті, де мамлюки робили спроби скористатися ослабленням ордену (Clavijo, 1928: 42–43).

Проте, більшість зацікавлених держав мали компроміс щодо захоплення Смірни. Розгром Османської імперії в Європі був зустрітий настільки позитивно, що Тимуру не ставили в провину напад на християнське місто, утримуване підопічними Папи Римського. Навіть Мартін I відмовився від ідеї походу проти Тимура, відправив привітальні листи емірові та його синові, Міраншаху. Варто додати, що позиція папства цілком солідаризувалась з позицією європейських правителів та монархів (Bayo, 2023: 31–47).

Архієпископ Султанії зробив свій внесок у створення відповідної репутації Тимура, відвідуючи прийоми європейських монархів та поширюючи серед них свідчення про військову силу держави Тимуридів. Так, до правителів Європи прийшло усвідомлення вигідності тих чи інших союзів з еміром (Ioannes III, 1938: 112–113).

Подібна лояльність пояснюється, на нашу думку, прагненням європейців залучити Тимура до своєрідної анти-османської коаліції, враховуючи його досвід. Делегація Клавіхо, відправлена на Схід майже відразу після активної фази анатолійської кампанії Тимура, підтверджує цю тезу. Посол Кастилії, що активно шукала союзників в контексті війн з Гранадським еміратом та ін., приклала дипломатичних зусиль, аби мати союз-

ницькі відносини з далекою імперією Тимура (Clavijo, 1928: 27–123).

Висновки. Отож, ми розглянули політичний аспект облоги Смірни Тимуром. Це був один з небагатьох епізодів у військово-політичній діяльності еміра, коли він зіткнувся з європейськими рицарями. Нами було визначено, що передумовою для початку облоги послужило бажання Тимура стягнути з госпітальєрів Смірни «податок пощади», як сплату за їх безпеку. Будучи позбавленими своєчасної військової та політичної підтримки з боку європейських держав та папства, рицарі не мали змоги відбити напад Тимура та зазнали поразки – фортеця Смірни була захоплена та знищена. Причиною спротиву рицарів вимогам еміра стала, радше за все, погана поінформованість ордену щодо політики та військової кар'єри Тимура, не було розуміння його політичних мотивів. Захоплення еміром Смірни не мало для нього стратегічного значення в контексті наступних кампаній, оскільки Тимур надалі обмежився суто формальними політичними кроками та деклараціями стосовно регіону Егейського моря і повернувся до Центральної Азії. Тим не менш, від захоплення Смірни значно виграли османи, котрим цей форпост госпітальєрів заважав будувати імперію, та єгипетські мамлюки, що здобули більше свободи для військово-політичних і торгових маневрів в Середземному та Егейському морях. Зуміли зберегти свій вплив генуезці та венеціанці, не допустивши вдалими дипломатичними діями конфлікту Тимура з їх васалами в Малій Азії. Орден госпітальєрів був ослабленим та вимушено відійшов ближче до однієї зі своїх ключових цитаделей – Родосу, тим самим послабивши й Візантію, як свого союзника. Проте, захоплення Смірни не отримало негативного резонансу в Європі через намір тамтешніх монархів залучити Тимура до союзу, можливо – в рамках анти-османської коаліції. Таким чином, можемо констатувати, що Тимур провів успішну військово-політичну акцію, котра відповідала його політичним намірам, була реалізована швидко та не мала негативних дипломатичних наслідків для держави Тимуридів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexandrescu-Dersca M. La campagne de Timur en Anatolie (1402). Iași: Institutul de Turcologie, 1942. 180 p.
2. Âli Efendi M. Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr / ed. by D. Örz. 4th ed. Istanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024. 1400 p.
3. Bayo Julve B. C. The letters of King Martín I of Aragon to Amir Temur and Mironshoh following the visit of the Archbishop of Solţānīye (1404). *O'zbekiston tarixi*. 2023. № 2. С. 22–63.
4. Bosio G. Dell'Istoria Della Sacra Religione Et Illustrissima Gierosolomitana (parte 1–2). Rome: Nella stamperia apost. Vaticana con licenza l'anno, 1594. 591 p.
5. Bosio G. Histoire des chevaliers de l'Ordre de l'Hospital de S. Jean e Hierusalem / trans. from Italian by P. De Boissat. Lyon: Héritiers de G. Roville, 1611. 1037 p.
6. Chalkokondyles L. The Histories. Vol. 1. / trans. by A. Kaldellis. Cambridge: Harvard University Press, 2014. 559 p.
7. Clavijo G. Embassy to Tamerlane, 1403-1406. London: Wellcome Library, 1928. 420 p.

8. Dekkiche M. Re-evaluation of the Mamluk-Timurid Struggle for Religious Supremacy in the Hijaz. *Mamluk Studies Review*. 2015. Vol. 18. P. 247–271.
9. Doukas. Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks / trans. from Greek by H. J. Magoulias. Detroit: Wayne State University Press, 1975. 345 p.
10. Giustiniani A. Castigatissimi annali. Genoa: Cum gratia pziuilegio, 1537. 282 p.
11. Ibn Arabshah A. Tamerlane, or Timur the Great Amir / trans. by J. H. Sanders. London: Luzac & Co, 1936. 341 p.
12. Ioannes III, Erzbischof von Sulthanyeh. Libellus de Notitia Orbis / ed. by A. Kern. 8th ed. Rome: Archivum Fratrum Praedicatorum, 1938. 41 p.
13. Jackson P. The Mongols and the West (1221–1410). 2nd ed. London: Taylor&Francis, 2018. 425 p.
14. Knobler A. The rise of Timur and Western Diplomatic Response, 1390-1405. *Journal of the Royal Asiatic Society*. 1995. Vol. 5, no. 3. P. 341–349.
15. Luttrell A. T. Sources for Turkish history in the Hospitallers' Rhodian Archive: 1389 – 1422. Athens: National Hellenic Research Foundation, 2008. 176 p.
16. Mīr Khvānd M. Kitāb-i Rawḍat al-ṣafā: Persian manuscript. Washington: Library of Congress., 1558. 430 c. URL: <https://hdl.loc.gov/loc.amed/plmp.m050>
17. Nicolle D. Crusader Castles in Cyprus, Greece and the Aegean 1191-1571 / ed. by M. Cowper, N. Bogdanovich. Oxford: Osprey publishing, 2007. 65 p.
18. Redusiis de Quero A. Chronicon Tarvisinum. Rerum italicarum scriptores. 19th ed. Mediolani, 1731. P. 741–866.
19. Sarnowsky J. Die Johanniter und Smyrna (1344-1402): Teil 2: Quellen. *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. 1992. Vol. 87, no. 1/2. P. 47–98.
20. Stella G. Annales Genuenses. *Rerum italicarum scriptores* / ed. by L. Muratori. Milan, 1730. Vol. 17. P. 932–1318.
21. Yazdi S. The Zafarnāmah. 2nd ed. Kolkata: Asiatic Society, 1887. 772 p.
22. Vann T. Hospitallers and Piracy on Rhodes, 14th-16th centuries. *Seeraub im Mittelmeerraum* / ed. by N. Jaspert, S. Kolditz. Paderborn, 2013. P. 251–261.

REFERENCES

1. Alexandrescu-Dersca M (1942). La campagne de Timur en Anatolie (1402). [The campaign of Timur in Anatolia (1402)] Institutul de Turcologie. Iași. 180 p. [In Romanian]
2. Ali Efendi M. (2024) Kitābü't-Tārīh-i Kühū'l-Ahbār. [The essence of notices] Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Istanbul. 1400 p. [In Turkish]
3. Bayo Julve B. C. (2023) The letters of King Martín I of Aragon to Amir Temur and Mironshoh following the visit of the Archbishop of Soltāniye (1404). *O'zbekiston tarixi*. № 2. P. 22–63.
4. Bosio G. (1594) Dell'Istoria Della Sacra Religione Et Illustrissima Gierosolomitana (parte 1-2). [Of the History of the Sacred and Most Illustrious Jeromesolomitan Religion] Nella stamperia apost. Vaticana con licenza l'anno. Rome. 591 p. [In Italian]
5. Bosio G. (1611) Histoire des chevaliers de l'Ordre de l'Hospital de S. Jean e Hierusalem. [The History of the Knights of the Order of the Hospitaller of St. John of Jerusalem] Héritiers de G. Roville. Lyon. 1037 p. [In French]
6. Chalkokondyles L. (2014) The Histories. Vol. 1. Harvard University Press. Cambridge. 559 p.
7. Clavijo G. (1928) Embassy to Tamerlane, 1403–1406. Wellcome Library. London. 420 p.
8. Dekkiche M. (2015) Re-evaluation of the Mamluk-Timurid Struggle for Religious Supremacy in the Hijaz. *Mamluk Studies Review*. Vol. 18. P. 247–271.
9. Doukas (1975). Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks. Wayne State University Press. Detroit. 345 p.
10. Giustiniani A. (1537) Castigatissimi annali. [Annals of Genoa] Cum gratia pziuilegio. Genoa. 282 p. [In Italian]
11. Ibn Arabshah A. (1936) Tamerlane, or Timur the Great Amir. Luzac & Co. London. 341 p.
12. Ioannes III, Erzbischof von Sulthanyeh (1938). Libellus de Notitia Orbis. [A booklet about world knowledge] Archivum Fratrum Praedicatorum. Rome. 41 p. [In Latin]
13. Jackson P. (2018) The Mongols and the West (1221-1410). Taylor&Francis. London. 425 p.
14. Knobler A. (1995) The rise of Timur and Western Diplomatic Response, 1390–1405. *Journal of the Royal Asiatic Society*. Vol. 5, no. 3. P. 341–349.
15. Luttrell A. T. (2008) Sources for Turkish history in the Hospitallers' Rhodian Archive: 1389–1422. National Hellenic Research Foundation. Athens. 176 p.
16. Mīr Khvānd M. (1558) روضة الصفا في سيرة الانبياء والملوك والخلفاء [The Gardens of purity in the biography of the prophets and kings and caliphs] Library of Congress. Washington. 430 p. [In Persian]
17. Nicolle D. (2007) Crusader Castles in Cyprus, Greece and the Aegean 1191–1571. Osprey publishing. Oxford. 65 p.
18. Redusiis de Quero A. (1731) Chronicon Tarvisinum. [The Chronicle of Treviso]. *Rerum italicarum scriptores*. Vol. 19. Milan. P. 741–866. [In Italian]
19. Sarnowsky J. (1992) Die Johanniter und Smyrna (1344–1402): Teil 2: Quellen. [The Hospitallers and Smyrna (1344-1402): Part 2: Sources] *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. Vol. 87, no. 1/2. P. 47–98. [In German]
20. Stella G. (1730) Annales Genuenses. [Annals of Genoa] *Rerum italicarum scriptores*. Vol. 17. Milan. P. 932–1318. [In Italian]
21. Yazdi S. (1887) ظفرنامه [The book of victories] Asiatic Society. Kolkata. 772 p. [In Persian]
22. Vann T. (2013) Hospitallers and Piracy on Rhodes, 14th-16th centuries. *Seeraub im Mittelmeerraum*. Paderborn. P. 251–261.

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025